

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В УКРАЇНІ

Конституція України ще у 1996 році проголосила безпеку людини однією з найвищих соціальних цінностей в державі. Таке положення Основного Закону є свідченням правильного поступального руху Української держави в бік забезпечення всебічного розвитку людини, оскільки до кінця ХХ століття більшість держав світу дбали лише про власну безпеку, про безпеку окремо взятої людини всерйоз мова не велася. Конституція України є свідченням нормативного закріплення пріоритету прав і свобод людини над державою та суспільством. Разом з тим, безпека людини є передумовою, певним предикатом всіх її прав та гарантією виконання обов'язків. З цих позицій доводиться вести мову про наступне.

Детальний аналіз Розділу II Конституції України показав, що у ньому передбачено більш як тридцять п'ять прав і свобод людини і громадянина, тоді як обов'язків трохи більше чотирьох. Така диспропорція між правами та обов'язками людини і громадянина жодним чином не сприяє захисту її безпеки, оскільки абсолютна більшість пересічних громадян України знають чи не всі свої права, а обов'язки ними або ігноруються, або дійсно їх не знають. В українській системі права існує аналогічна ситуація із правами та обов'язками чітко визначеного кола суб'єктів – права у десятки разів переважають обов'язки [1, с. 319].

В.К. Гришук звертає увагу на ще одну особливість Конституції України, яка в сукупності із наведеною призвели, на наше суб'єктивне переконання, до переважання права над законом в сучасному українському суспільстві. Мова йде про ч. 1 ст. 8 Конституції України – в Україні визнається і діє принцип верховенства права, який вперше помилково, на думку В.К. Гришука, був закріплений в Конституції УРСР 1978 року [2, с. 49].

У 2004 році Конституційний Суд України розтлумачив принцип верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України [3].

Суддя Конституційного Суду України В.І. Іващенко не погодився із цим та вважає, що із сформульованого у наведеному рішенні визначення принципу верховенства права впливає можливість протиставлення законодавства і таких «соціальних регуляторів», як норми моралі, традиції, звичаї тощо. Притому в разі колізії норм законів і цих «регуляторів» пріоритет надається останнім, оскільки закон «іноді може бути й несправедливим, у тому числі обмежувати свободу та рівність особи» [2].

Разом з тим, повністю поділяючи вказівку В.О. Навроцького на те, що право – це інструмент суспільства, а закон – держави; кримінальне право виражає уявлення суспільства про злочинність, караність і суміжні поняття, а закон – вимоги держави у цій сфері [4, с. 23], слід визнати, що безпека людини є первинною, а тому важливішою, ніж право на неї, оскільки спочатку у людини виникає відчуття, потреба у безпеці, яка лише потім трансформується у право, яке, на жаль, далеко не завжди стає інструментом держави.

На нашу думку, наведені положення є однією з передумов виникнення такої ситуації в країні, коли доводиться вести мову про виникнення нових, раніше не існуючих видів загроз безпеці людини. Мова йде про наступне.

Події в Україні на протязі 2013-2015 років спричинили небувалий за всю історію незалежності сплеск національної свідомості та патріотизму. Представники громадянського суспільства отримали реальні важелі впливу на державу, повністю та іноді надмірно

реалізуючи принцип верховенства права. Іноді навіть доводиться вести мову про відхід держави із законами на другий план. Окремі представники суспільства почали використовувати надане їм право як інструмент демонстрації сили та свавілля свободу, повністю при цьому ігноруючи і закони, і норми моралі та звичаї, що легітимізовані самим суспільством. Уявлення суспільства про злочинність і караність небезпечних діянь просто катастрофічно перестали співпадати із вимогами держави у цій сфері. Право стало мірилом свободи як всездозволеності, що не відповідає ідеям правової держави.

Прикладів такого правового свавілля, на жаль, більше, ніж хотілося б. Це і застосування насильства до депутатів всіх рівнів, яке подекуди переростає у небезпечне для життя таких осіб, і блокування роботи стратегічно важливих підприємств, і демонстрація беззахисності представників судових та правоохоронних органів шляхом спроби захоплення їх приміщень та пред'явлення незрозумілих вимог до їх керівників і багато інших.

Згідно з положеннями Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України 2012 року, відомості про вказані події вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань у переважній своїй більшості за ч. 2 ст. 296 Кримінального Кодексу (далі – КК) України – як хуліганство, вчинене групою осіб. Враховуючи той факт, що КПК вимагає на протязі доби внести відомості про кваліфікацію вчиненого *кримінального правопорушення* (курсив наш – *В.Ш.*), подібна помилкова, на нашу думку, оцінка небезпечних дій з точки зору кримінального закону все одно не може бути виправданою.

А.А. Музика під час дискусії на щорічному львівському форумі з нагоди чергової річниці вітчизняного кримінального закону не без жалю та сарказму назвав такі діяння «люстраційне хуліганство» [5, с. 123].

Відповідно до ч. 1 ст. 296 КК України, вчинення хуліганства має бути з мотивів явно неповаги до суспільства, що супроводжується винятковим цинізмом або особливою зухвалістю.

У представлених засобами масової інформації (далі – ЗМІ) далеко непоодинокими випадками «люстраційного хуліганства» для всіх очевидним є той факт, що активні учасники таких дій керуються виключно корисними мотивом. Мета – офіційно проголошена – зміна керівника певного рівня певного органу.

Таким чином, кваліфікація подібних дій за ст. 296 КК України є неправильною та безперспективною з точки зору відновлення порушеного права в суді.

Думається, у більшості з таких випадків має місце групове порушення громадського порядку (ст. 293 КК України) – організація або активна участь у груповому порушенні громадського порядку, що призвели до суттєвого порушення роботи підприємства, установи чи організації. Проте головною проблемою тут є процесуальне закріплення самого факту суттєвого порушення та визнання його таким представниками судової влади.

Саме зараз як ніколи нагальним стало завдання по забезпеченню безпеки людини. Значна частина українського суспільства позбавлена можливості користуватися навіть елементарними правами через відсутність звичного відчуття захищеності від будь-яких загроз. З іншого боку, інша невеличка частина суспільства надмірно реалізує свої конституційні права, повністю ігноруючи вимоги закону та порушуючи його. Така ситуація превалювання природного права над позитивним однозначно вимагає нормативного закріплення їх хоча би рівнозначності.

Отже, кримінально-правовий вимір конституційного принципу верховенства права свідчить про його безапеляційну заміну у Конституції України на принцип верховенства закону, на чому акцентує увагу В.К. Грищук.

Більш реальним (враховуючи дійсний стан внесення змін та доповнень до Основного Закону) заходом є широка пропагандистсько-ідеологічна діяльність по вихованню у кожному із нас справжніх патріотів Української держави. Одну з провідних ролей у цьому повинні відігравати ЗМІ та навчально-виховні заклади всіх рівнів – від дитячого садочка до вищої школи.

Можливо, удосконалення виховання призведе до зниження рівня злочинності та підвищення нашої культури – як групової, так й індивідуальної і саме це стане дійним фундаментом безпеки людини. Разом з тим, слід почати активно впроваджувати прогресивні

не за часом ідеї епохи Відродження – свободи не буває без порядку як прав без обов'язків. Свобода є порядок.

Список використаних джерел:

1. Шаблистий В. В. Обов'язки і відповідальність людини і громадянина як гарантія реалізації її прав та свобод (кримінально-правовий аспект) / В. В. Шаблистий // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – № 1028. – Серія «Право». – Вип. 12. – 2012. – С. 318-320.

2. Грищук В. К. Нормативні позиції судової практики у кримінально-правовому регулюванні / В. К. Грищук // Забезпечення єдності судової практики у кримінальних справах в контексті подій 2013-2014 років в Україні : матеріали міжнародного симпозіуму (24-25 жовтня 2014 року, м. Львів). – Київ, 2014. – С. 45-49.

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 02 листопада 2004 року № 15-рп/2004 // Урядовий кур'єр від 17.11.2004. – № 219.

4. Навроцкий В. Уголовное право и уголовное законодательство: соотношение понятий / В. Навроцкий // Право Украины. – 2011. – № 9-10. – С. 21-25.

5. Музика А. А. Псевдоамністії: без елементарної системності законодавства неможлива єдність судової практики / А. А. Музика // Забезпечення єдності судової практики у кримінальних справах в контексті подій 2013-2014 років в Україні : матеріали міжнародного симпозіуму (24-25 жовтня 2014 року, м. Львів). – Київ, 2014. – С. 118-123.